

## ОРГАНІЗАЦІЯ Й МЕТОДИКА ОБЛІКУ РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА НАПРЯМИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

**Анотація.** У статті виявлені особливості організації та здійснення обліку розрахункових операцій аграрних підприємств. Виявлені їх вузькі місця та джерела можливих зловживань. Вказані основні нормативні документи та міжнародні й національні стандарти забезпечення бухгалтерського обліку. Здійснено також класифікацію розрахункових операцій, а також використання для їх обліку балансових та позабалансових рахунків. Обґрунтовано, що для удосконалення організації та обліку розрахунків та збільшення значущості їх використання в управлінні доцільним є посилення достовірності аналітичної складової обліку. Для цього було розроблено напрями практичного вирішення вказаного завдання.

**Ключові слова:** аграрні підприємства, організація, облік, розрахункові операції, особливості, баланс, позабалансові рахунки, договори, контракти, міжнародні й національні стандарти.

**Summary.** The article reveals the features of the organization and implementation of accounting of settlement operations of agricultural enterprises. Their bottlenecks and sources of possible abuses are revealed. The main normative documents and international and national accounting standards are specified. The classification of settlement transactions, as well as the use of balance sheet and off-balance sheet accounts for their accounting, has also been carried out. It is proved that in order to improve the organization and accounting of calculations and increase the importance of their use in management, it is expedient to strengthen the reliability of the analytical component of accounting. For this purpose directions of the practical solution of the specified problem have been developed.

**Key words:** agricultural enterprises, organization, accounting, settlement operations, in particular, balance sheet, off-balance sheet accounts, contracts, international and national standards.

DOI : 10.33783/1977-4167-2019-46-2-130-133

**Постановка проблеми.** У новій ринковій економіці підприємства, у т. ч. аграрні, функціонують на основі різних форм власності і з застосуванням різних організаційно-правових форм — приватної, спільної, кооперативної та ін. Тому іншого значення й функцій набули облік і оцінка результатів господарської діяльності. Це стало необхідним для встановлення майнових відносин із засновниками, інвесторами, контрагентами, орендарями й орендодавцями, а також з державою — із приводу сплати податків і інших обов'язкових платежів до бюджету та позабюджетних фондів.

Публічні інтереси зажадали, щоб бухгалтерський облік майна, зобов'язань, усіх господарських операцій, виявлення результатів їхнього проведення, об'єктів оподаткування тощо проводилися за єдиними правилами. Це дає можливість забезпечити порівнюваність та певну уніфікацію усіх фінансових відносин підприємств із державою, іншими суб'єктами, що мають право

вимагати представлення інформації про діяльність аграрних підприємств.

Господарська діяльність будь-якого суб'єкта аграрного господарювання пов'язана з використанням коштів, матеріальних і нематеріальних цінностей. Основою їх безперервного колообігу є господарські процеси. Однією з важливих передумов подальшої діяльності аграрних підприємств є процес постачання, що тісно пов'язаний з розрахунковими операціями, які можуть призводити до утворення зобов'язань. Через різницю у часі між моментами постачання та сплати за рахунками в аграрних підприємств виникає поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги.

Даний вид зобов'язань є тимчасово вільними обіговими коштами та здійснює суттєвий вплив на фінансову стійкість і платоспроможність суб'єкта господарювання. Тому їх розмір потрібно ретельно контролювати. Причиною виникнення значної кредиторської заборгованості часто стає недосконалість розрахунків з постачальниками та

© С. В. Коваль, 2019

### Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Коваль С. В. Організація й методика обліку розрахункових операцій аграрних підприємств та напрями їх удосконалення. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 2 (46). С. 130–133.

### References (APA):

Koval, S. V. (2019). *Orhanizatsiia yu metodyka obliku rozrakhunkovykh operatsii ahrarnykh pidpriumstv ta napriamy yikh udoskonalennia* [Organization and methodology of accounting of settlement operations of agricultural enterprises and directions of their improvement]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (46), 130–133 (in Ukr.).

підрядниками, недбалість і помилки працівників, шахрайство та зловживання службовими повноваженнями.

Як наслідок — порушення фінансової й розрахункової дисципліни. Тому правильне, ефективне та своєчасне ведення розрахунків з постачальниками та підрядниками, достовірне відображення облікової та аналітичної інформації щодо розрахункових операцій набуває великого значення, спонукає необхідність їх вдосконалення. Тому обрана тематика досліджень є актуальною та своєчасною.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Необхідно зазначити, що вирішенню проблем організації та бухгалтерського обліку розрахункових операцій суб'єктів господарювання агросфери присвячені праці вітчизняних науковців: Л. Мармуль, В. Плаксієнка, Л. Рибіної, О. Сарапіної, О. Шевчук та ін.

**Мета статті** — виявити особливості організації та обліку здійснення розрахункових операцій аграрних підприємств та обґрунтувати напрями їх удосконалення.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Одним із важливих інструментів управління щодо зміцнення фінансово-економічного становища підприємств агросфери є контроль за фактичним станом їх розрахунків, динамікою дебіторської та кредиторської заборгованості, виявлення фактів навмисного спотворення облікових даних суб'єктами господарських зв'язків. При цьому важливого значення набувають питання законності обмінних операцій, їх доцільності, документальної обґрунтованості та правильності відображення у бухгалтерському обліку та обліково-фінансовій звітності.

Існуючі методологічні засади управління, як і практика організації бухгалтерського обліку розрахунків, не завжди використовують можливості посилення позитивного впливу обліку і контролю за дотриманням розрахунково-платіжної дисципліни суб'єктів підприємницької діяльності. Тому одними із напрямів вирішення проблеми ефективного управління розрахунками є виявлення адекватних їхній сутності класифікаційних ознак, розроблення науково-обґрунтованої системи їх обліку. Поряд з цим, додаткового осмислення потребує низка питань, пов'язаних зі зростанням ролі розрахунків як важливішого об'єкта обліку: питання обліку договірних зобов'язань і прав; створення умов поліпшення облікової інформації та приведення її у відповідність до потреб зовнішніх й внутрішніх користувачів.

Розвиток товарного аграрного виробництва у світі склав підґрунтя інтернаціоналізації економіки і агробізнесу, зумовив потребу в уніфікованій системі розвинених розрахунків і вплинув на формування вимог до їх механізму. З точки зору дер-

жавних інтересів готівково-грошові розрахунки ускладнюють здійснення контролю за грошовим обігом юридичних і фізичних осіб. Тому в Україні прийняте законодавство, що обмежує готівково-грошові розрахунки і передбачає особливу систему контролю за їх здійсненням.

Нині в обліково-економічній літературі не виділено чітке поняття форми розрахунків. Зокрема, Л. Рибіна, викладаючи власне розуміння цієї категорії, визначає форму розрахунків як «...вид носіїв боргових вимог на кошти, які відрізняються структурою документів і документообігом, часом і місцем виконання розрахунків, ступенем гарантії платежів» [1, с. 156]. Чинне законодавство України не розкриває змісту терміна «форма розрахунків», натомість наводиться перелік форм розрахунків, які застосовують при проведенні переказу, а саме: «акредитивна, вексельна, інкасова, за гарантійними зобов'язаннями, за чеками, з використанням документів на переказ».

Результати проведених досліджень свідчать, що поняття «розрахунок» та «платіж» тісно пов'язані. Так, наприклад, В. Ющенко дає таке визначення безготівкових розрахунків: «безготівкові розрахунки — це платежі, що здійснюються як у вигляді матеріального обігу паперових документів, так і у вигляді магнітних записів, магнітного зчитування, руху електронних повідомлень» [2, с. 18]. Економічна енциклопедія трактує поняття «платіж» як фінансово-грошові операції, пов'язані з розрахунками громадян, підприємств і організацій між собою, а також органами фінансово-кредитної системи [3, с. 754]. Сучасний економічний словник визначає поняття розрахунку як сплату грошей за зобов'язаннями [4, с. 26].

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інструменти та її розкриття у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», згідно з яким фінансовий інструмент — це контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого. На це вказують Л. Мармуль, В. Плаксієнка, С. Скрипник та інші автори науково-навчального видання [5, с. 176].

Аналогічно дане поняття трактується у міжнародних стандартах фінансової звітності IAS 32 «Фінансові інструменти». Таким чином, фінансові інструменти включають як первісні інструменти, наприклад, дебіторську й кредиторську заборгованість та цінні папери, які надають право власності, так і похідні інструменти, наприклад, фінансові опціони, ф'ючерсні та форвардні контракти.

Отже, платіжними інструментами розрахункових відносин можуть бути також фінансові

інструменти, що призводить до виникнення певних особливостей стосовно об'єктів обліку в розрахунках, а саме: фінансові інструменти, на відміну від розрахунково-платіжних документів, є самостійними об'єктами бухгалтерського обліку. Використання фінансових інструментів у розрахунках надає підприємствам більш широкі можливості у прийнятті рішень щодо забезпечення своєчасного виконання зобов'язань.

На особливості методики бухгалтерського обліку безготівкових розрахунків із використанням платіжних вимог впливає також предмет розрахунків. Як правило, ним може бути заборгованість перед бюджетом, заборгованість перед митними органами, фіктивні кошти, які незаконно перебувають в обігу, сума фінансових санкцій, висунутих підприємству за порушення розрахунків з бюджетом, сума боргу за векселем, розрахунки за претензіями. У разі стягнення коштів як фінансових санкцій зазначені суми у бухгалтерському обліку відображаються у складі витрат звітного періоду з відповідним впливом на фінансові результати, що відображені саме в бухгалтерському обліку [6, с. 73].

При цьому особливості методики обліку безготівкових розрахунків визначаються залежно від таких характеристик господарської операції:

1. Місцезнаходження економічного агента.
2. Наявність фактичного руху коштів при здійсненні розрахунків.
3. Результати здійснення розрахунків: завершення господарської операції або утворення дебіторської (кредиторської) заборгованості.

Вибір ефективної форми розрахунків сприяє поліпшенню фінансового стану підприємства, зростанню його прибутку без залучення додаткових капітальних вкладень [7, с. 49]. Тому в умовах ринку вибір форми розрахунків, на нашу думку, необхідно здійснювати за такими критеріями: надійність, шляхом гарантування своєчасності надходження коштів на рахунок виробника продукції в повному обсязі; контроль через належний рівень взаємного і банківського контролю за виконанням договірних зобов'язань; прискорення документообігу; пришвидшення обігу коштів через скорочення термінів отримання товарно-матеріальних цінностей і термінів їх оплати покупцями; мінімальна трудомісткість розрахункових операцій.

У ринковому середовищі аграрна підприємницька діяльність будується також на системі укладених договорів постачання продукції (робіт, послуг). Оскільки договір є основним інструментом, який переміщує матеріальні та фінансові ресурси підприємства, то причини, які створюють передумови до виникнення і несвоєчасного погашення заборгованостей, можуть впливати, власне, із господарських договорів [8, с. 49].

Для узагальнення інформації про наявність та рух зобов'язань по укладених контрактах, а також контролю за їх виконанням призначено позабалансовий бухгалтерський рахунок 03 «Контрактні зобов'язання». Слід зауважити, що План рахунків бухгалтерського обліку підприємств і організацій розглядає можливість обліку деривативів та інших контрактів, розкриття інформації щодо яких передбачено відповідними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку [9, с. 51].

Для аграрного виробника традиційним залишається укладання господарських договорів товарного змісту, а операції за деривативом можна віднести до категорії другорядних. У зв'язку з цим доцільно в сучасних умовах господарювання введення в облік таких позабалансових рахунків, як «Договірні права» та «Договірні зобов'язання». Головною особливістю, яка визначає прийоми та методи відображення господарських договорів на позабалансових рахунках, є врахування такої умови договору, як спосіб оплати (повна передоплата, часткова передоплата, оплата після одержання продукції).

**Висновки.** Як показало здійснене дослідження, напрями удосконалення організації та обліку розрахункових взаємовідносин суб'єктів господарювання пов'язані з підвищенням аналітичної цінності облікової інформації. Тому під час побудови аналітичного обліку розрахункових відносин необхідно звернути увагу на низку важливих моментів. До них належать:

1. Класифікація розрахунків за економіко-правовим змістом. Розрахунки за попередньо укладеними договорами пропонуємо класифікувати як комерційні, що, своєю чергою, поділяються залежно від об'єктів обліку на товарні та фінансові.
2. Встановлення видів господарських договорів (договір купівлі-продажу, договір постачання, договір підряду, договір бартеру, договір про надання послуг, договір зберігання, договір оренди, договір про товарний кредит).
3. Аналітичний облік необхідно вести за кожним окремим договором та суб'єктом договірних зв'язків.
4. Встановлення суми прострочених зобов'язань та розрахунку величини матеріального відшкодування необхідно здійснювати на основі врахування умов та строків розрахунків.

#### Література

1. Рибіна Л. А. Роль безготівкових розрахунків в поліпшенні фінансового становища підприємств. *Вісник Сумського сільськогосподарського інституту*. 2012. Вип. 1. С. 155–157.
2. Ющенко В. А., Савченко А. С., Цокол С. Л. Платіжні системи : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К. : Либідь, 1998. 416 с.

3. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т. 2. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. : Академік, 2001. 848 с.

4. Кірейцева Г. Г. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2010. 496 с.

5. Плаксієнко В. Я., Маренич Т. Г., Мармунь Л. О. Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах. К. : Центр учбової літератури, 2014. 448 с.

6. Шевчук О. А. Аспекти бухгалтерського та податкового обліку безготівкових розрахунків. *Фінанси України*. 2011. № 2. С. 69–76.

7. Романюк І. А. Розвиток системи оподаткування підприємств туристичного бізнесу в Україні. *Сучасний стан та пріоритети розвитку системи обліку, оподаткування й аналізу виробничо-економічної діяльності суб'єктів господарювання агропромислового сектору економіки : колективна монографія / за заг. ред. Л. О. Мармунь. Херсон : Айлант, 2018. С. 47–55.*

8. Петрук О. М. Бухгалтерський облік договірних зобов'язань і прав : навч. посіб. Житомир: ЖІТІ, 2009. 186 с.

9. Ігнатенко М. М., Сарапіна О. А. Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. (1) 38. С. 47–53.

#### References

1. Rybina, L. A. (2012). *Rol bezgotivkovykh rozrakhunkiv v polipshenni finansovoho stanovyshcha pidpryyemstv* [The role of non-cash payments in improving the financial position of enterprises]. *Visnyk Sumskoho silskohospodarskoho instytutu*, 1, 155–157 (in Ukr.).

2. Yushchenko, V. A., Savchenko, A. S. & Tsokol, S. L. (1998). *Platizhni systemy* [Payment systems]. Kyiv, Lybid (in Ukr.).

3. Mochernyy, S. V. (2001). *Ekonomichna entsyklopediya* [Economic Encyclopedia]. Kyiv, Akademik (in Ukr.).

4. Kireytseva, H. H. (2010). *Finansovyy menedzhment* [Financial Management]. Kyiv, TSUL (in Ukr.).

5. Plaksiyenko, V. YA., Marenych, T. H. & Marmul, L. O. (2014). *Bukhhalterskyi oblik u vyrobnychyykh ta ahroservisnykh kooperatyvakh* [Accounting in production and agro-service cooperatives]. Kyiv, Tsentru uchbovoyi literatury (in Ukr.).

6. Shevchuk, O. A. (2011). *Aspektybukhhalterskoho ta podatkovoho obliku bezgotivkovykh rozrakhunkiv* [Aspects of accounting and tax accounting of non-cash payments]. *Finansy Ukrainy*, 2, 69–76 (in Ukr.).

7. Romanyuk, I. A. (2018). *Rozvytok systemy opodatkovannya pidpryyemstv turystychnoho biznesu v Ukraini* [Development of taxation system for tourist business enterprises in Ukraine]. In Marmul, L. O. (ed.) *Suchasnyi stan ta priorytety rozvytku systemy obliku, opodatkovannya y analizu vyrobnycho-ekonomichnoi diialnosti subiektiv hospodariuvannya ahropromyslovoho sektoru ekonomiky* [Current status and priorities of the development of accounting, taxation and analysis of production and economic activity of economic entities of the agro-industrial sector of the economy], 47–55. Kherson, Aylant (in Ukr.).

8. Petruk, O. M. (2009). *Bukhhalterskyi oblik dohovirnykh zobov'язan i prav* [Accounting for contractual obligations and rights]. Zhytomyr, ZHITI (in Ukr.).

9. Ihnatenko, M. M. & Sarapina, O. A. (2018). *Vplyv avtomatyzatsiyi obliku ta finansovoyi zvitnosti na bezpeku pidpryyemstv* [Impact of accounting automation and financial reporting on enterprise security]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, (1) 38, 47–53 (in Ukr.).